

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.041>
УДК 343.98

Н. В. Сиротенко,

старший науковий співробітник Харківського НДІСЕ,
м. Харків, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-2023-6518>

e-mail: shunya1964@gmail.com

В. Г. Абросимова,

завідувачка сектору Харківського НДІСЕ,
м. Харків, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-3767-5303>

e-mail: abrosymova@gmail.com

Л. В. Свиридова,

кандидат юридичних наук, завідувачка лабораторії Харківського НДІСЕ,
м. Харків, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-6667-2852>

e-mail: ludmila.sviridova@hmiise.gov.ua

ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ

Розглянуто окремі випадки дослідження почеркових реалізацій на прикладі експертної практики.

Визначено необхідність комплексного почеркознавчого та технічного дослідження документів для об'єктивного, всебічного і повного дослідження та надання обґрунтованого і правильного висновку за поставленими перед експертизою питаннями.

При розгляді поставлених задач використано методи описування та спостереження; методи аналізу та синтезу.

Дослідженнями доведено важливість дотримання експертами-почеркознавцями всіх етапів експертної методики дослідження підписів; необхідність проведення комплексних досліджень при виявленні зайвих штрихів на місці розташування досліджуваних об'єктів; обов'язкове оволодіння експертом-почеркознавцем базовими знаннями з технічного дослідження документів.

Ключові слова: підпис, засвідчувальний знак, комплексне дослідження, додаткові штрихи, зайві штрихи.

Постановка наукової проблеми. Підписи як засвідчувальні знаки зустрічаються у всіх сферах життя людства. Це робить їх поширеними об'єктами досліджень судово-почеркознавчих експертиз. Особливості формування підписів як об'єктів дослідження певною мірою обумовлюють складність почеркознавчого дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питаннями дослідження підписів займалися багато науковців другої половини ХХ ст. (Л. Ю. Ароцкер, В. В. Липовський, В. Ф. Орлова, А. В. Смирнов, Л. Г. Леканова та ін.). Учені розробили засади методики дослідження

підписів,¹ яка використовується і досі при проведенні почеркознавчих досліджень в експертних установах Міністерства юстиції України.

Зазвичай правоохоронні органи та осіб, які призначають судово-почеркознавчі експертизи/дослідження, цікавить справжність спірного документа.

При належній підготовці наданого на дослідження порівняльного матеріалу ідентифікаційні та діагностичні завдання вирішуються досить успішно.

Мета статті – визначення необхідності комплексного почеркознавчого та технічного дослідження документів для об'єктивного, всебічного і повного їх вивчення та надання обґрунтованого і правильного висновку щодо поставлених перед експертизою питань.

Викладення основного матеріалу дослідження. Методика дослідження підписів має декілька рівнів, що включають певні етапи. Перший рівень починається з попереднього дослідження та завершується висуненням загальної та окремих експертних версій, плануванням подальшої роботи. Етапи 1 рівня складають:

1. Ознайомлення з наданими матеріалами;
2. Огляд та попереднє вивчення досліджуваного підпису/підписів;
3. Огляд та попереднє вивчення порівняльного матеріалу;
4. Попереднє порівняння;
5. Попередня оцінка та формування загальної та окремих експертних версій;
6. Планування наступного дослідження.²

В окремих випадках в експерта-почеркознавця вже на етапі огляду та попереднього вивчення досліджуваних об'єктів виникають певні окремі версії, розгляд та підтвердження яких потребує використання знань з технічного дослідження документів. Це відбувається при виявленні у досліджуваному документі додаткових (зайвих) штрихів, що не можна віднести до штрихів досліджуваного підпису. Зайві штрихи мають знаходитися на місці розташування досліджуваного підпису, повинні бути або удавленими, або зробленими олівцем, або нанесені фарбувальною речовиною того самого кольору, що й досліджуваний підпис, чи іншого кольору. Також можуть спостерігатися: нерівномірність темпу виконання штрихів, що входять до конфігурації досліджуваного підпису; необумовлені зупинки пишучого приладу; порушення верхнього шару паперу, яке може свідчити про підчистку тощо. У даних випадках виникає необхідність пояснення походження існуючих зайвих штрихів, встановлення способу виконання

---

¹ Судебно-почерковедческая экспертиза. Часть II (пособие для экспертов-почерковедов и судебно-следственных работников) / отв. ред. Манцетова А. И., Орлова В. Ф., Доброславская Е. Е. Москва, 1971. С. 269–331.

² Комплексная методика установления подлинности (неподлинности) кратких и простых записей / отв. ред. Орлова В. Ф., Дутова Н. В. Москва, 1987. С. 25.

досліджуваних почеркових реалізацій до проведення саме почеркознавчого дослідження.

Слід зазначити, що в даних випадках експертиза змінює свій вид за процесом дослідження та об'єктами і стає комплексною. Керівник експертної установи, згідно з п. 4.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом № 53/5 від 08.10.1998 року Міністерства юстиції України (зі змінами та доповненнями) — далі — Інструкція, організовує проведення відповідної експертизи. Залучається експерт з технічного дослідження документів, який вирішує питання, чи мала місце технічна підготовка при виконанні досліджуваного підпису, чи барвником одного кольору виконані додаткові штрихи та штрихи досліджуваного підпису.

Тобто технічне дослідження з методичної точки зору завжди повинно передувати почеркознавчому. Згідно з комплексною методикою дослідження експерт з технічного дослідження документів повинен виявити як вторинні, так і первинні штрихи. Від результатів його досліджень прямо залежить зміст висновку експерта-почеркознавця.

Необхідно враховувати, що наявність зазначених вище технічних ознак не завжди свідчить про несправжність спірного підпису. На практиці може мати місце як обведення особою свого підпису при написанні пишучого приладу для поліпшення його видимості, так і знищення первинного підпису, який нанесено помилково або з метою позначення місця розташування. Не можна виключати й імітацію технічної підробки підпису самою особою, від імені якої він зазначений, з наступною відмовою від нього.

Якщо в результаті проведення технічної експертизи не виявлено певних штрихів первинного підпису, експерт-почеркознавець надає категоричний висновок про непридатність даного об'єкта для вирішення ідентифікаційних завдань.

Так, у Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса проводилася судово-почеркознавча експертиза за ухвалою суду. Для дослідження були надані платіжні відомості про отримання грошових коштів з підписами від імені гр-ки С. На вирішення судово-почеркознавчої експертизи були представлені ідентифікаційні питання, а саме: чи виконані підписи від імені С. у наданих платіжних відомостях самою С. або іншою особою. При вивченні досліджуваних об'єктів експерт звернув увагу на наявність у місцях розташування деяких досліджуваних підписів окремих штрихів сірого кольору. Виникла необхідність вирішення питання, чи не виконані досліджувані підписи з попередньою технічною підготовкою.

Експерт з технічного дослідження документів провів відповідні дослідження, встановив, що досліджувані підписи виконані пастою синього кольору з фіолетовим відтінком, на окремих ділянках підписів спостерігалися штрихи, виконані графітним олівцем (фарбувальна речовина сірого кольору, яка мала блиск, розподілялася на поверхні паперу у вигляді окремих частинок), а також удавлені незабарвлені

штрихи з частинками графітного олівця, що не відносилися до штрихів спірних підписів. Крім того, на ділянках розташування підписів виявлено розволокнення поверхневого шару паперу, безпосередньо навколо підписів — частинки графітного олівця, що свідчило про підчистку, а також частинки, ймовірно, гумки, яка застосовувалася для підчистки штрихів олівця (див. рисунки 1–6):

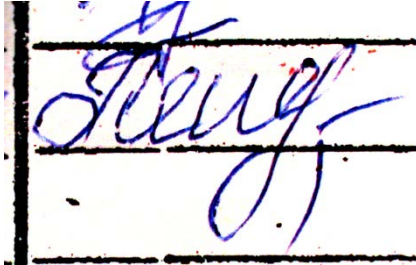

Рис. 1. Загальний вигляд досліджуваного підпису від імені гр-ки С.

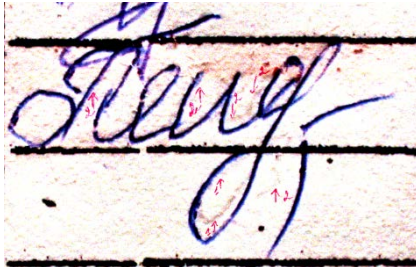

Рис. 2. Штрихи попередньої технічної підготовки виконання підпису — копіювання підпису на просвіт за допомогою графітного олівця (дослідницьке фото)

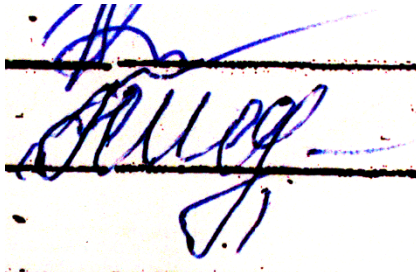

Рис. 3. Загальний вигляд досліджуваного підпису від імені гр-ки С.

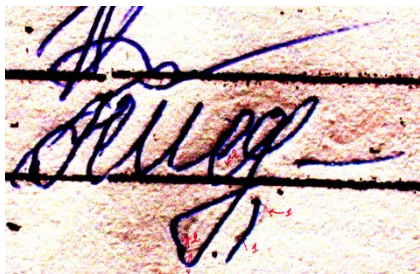

Рис. 4. Штрихи попередньої технічної підготовки виконання підпису — копіювання підпису на просвіт за допомогою графітного олівця (дослідницьке фото)

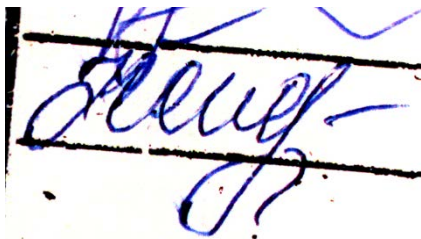

Рис. 5. Загальний вигляд досліджуваного підпису від імені гр-ки С.

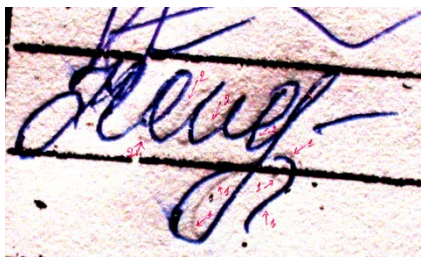

Рис. 6. Штрихи попередньої технічної підготовки виконання підпису — копіювання підпису на просвіт за допомогою графітного олівця (дослідницьке фото)

Отже, експертами зроблено висновок, що виявлені ознаки в сукупності свідчать про те, що підписи від імені гр-ки С. виконані з попередньою технічною підготовкою — копіюванням підписів на просвіт за допомогою графітного олівця з подальшим обведенням штрихів пастою для кулькових ручок.

Технічне дослідження не виявило повністю підписи, виконані графітним олівцем, оскільки штрихи, які були виконані насиченою пастою синього кольору виявилися непрозорими для інфрачервоних променів.

Ураховуючи те, що штрихи підписів, які виконані графітним олівцем, не виявлено у повному обсязі, експерт-почеркознавець дійшов висновку про їх непридатність для вирішення ідентифікаційних почеркознавчих завдань. У наведеному прикладі з об'єктивних причин штрихи вторинних підписів не досліджувалися.¹

Треба зазначити, що у випадках обведення штрихів, виконаних олівцем, іншим барвником (пишучим приладом), як правило, є підчистка. Це відбувається тому, що особа намагається знищити сліди попередньої підготовки. При цьому експерт з технічного дослідження документів може виявити зміни фізико-хімічних властивостей паперу, а саме: люмінісціювання, пошкодження поверхневого шару, скуйовдженість волокон. У деяких випадках, як у наведеному прикладі, можуть бути знайдені частинки гуми або іншої речовини, що були використані для стирання, частинки графіту.

У разі виявлення експертом з технічного дослідження документів первинного підпису повністю, експерт-почеркознавець повинен провести окреме його дослідження. Необхідно мати на увазі, що при порівнянні такого підпису зі зразками особи, спостерігається певний зовнішній збіг. Насамперед збігаються транскрипція, розмір, розгін та найбільш яскраві окремі ознаки. Але при виконанні такого почеркового об'єкта зазвичай спостерігаються порушення координації рухів I групи, що мають прояв у кутастості, звивистості штрихів, виконання яких потребують значної скоординованості рухів, уповільнення темпу виконання у порівнянні зі зразками, розбіжності окремих ознак. Про уповільненість темпу свідчать необумовлені зупинки пишучого приладу; тупі початки та закінчення штрихів; недиференційований натиск, здебільшого, сильний.

Таким чином, порівняння почеркових ознак у досліджуваному підписі та зразках є необхідною складовою комплексного дослідження. Дослідженням встановлюються як подібні, так і розбіжні ознаки, які оцінюються разом з ознаками, виявленими технічними методами. Кожна виявлена ознака оцінюється окремо, виходячи з передбачення її походження. Оцінюється її стійкість та повторюваність. При цьому експерт-почеркознавець повинен враховувати особливості, притаманні малюванню, те, що зміна загальних ознак може впливати на окремі ознаки, залежність ознак вторинного підпису, особливо таких, як натиск, протяжність рухів, форма та рухи при з'єднанні, від способу та характеру виконання первинного підпису.² А сукупність виявлених ознак, — з точки зору її достатності для формування конкретного висновку.

Саме сукупність ознак може свідчити про те, що різні явища є наслідком різних причин. Наприклад, уповільненість рухів, яка

---

¹ Архів Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса за 2013 рік.

² *Липовский В. В.* Почерковедческое исследование подписей, исполненных с помощью технических приемов / Киевский научно-исследовательский институт судебных экспертиз, редакционно-издательский отдел МВД УССР. Киев, 1975. С. 20.

притаманна підробці підпису, може бути також притаманна особі-виконавцю, або обумовлена станом виконавця (природними внутрішніми збиваючими факторами, наприклад, хворобливий стан тощо), чи незвичними умовами написання (зовнішніми збиваючими факторами).¹ Тобто виявлена сукупність сприятиме виникненню в експерта-почеркознавця переконання щодо несправжності або справжності спірного підпису.

Висновок про відсутність технічної підробки експерт з технічного дослідження документів робить шляхом виявлення ознак вільного виконання досліджуваного підпису, а саме: нерівномірного розподілу фарбувальної речовини у штрихах — чергування інтенсивно забарвлених ділянок із слабко забарвленими, що притаманно для кулькових ручок, відсутності наведених вище ознак уповільненості рухів, звуження штрихів до кінця рухів, наявності рефлекторних штрихів на початку рухів, рівномірного чергування натиску (сгінальних та розгінальних) штрихів, відповідності вигнутих штрихів на зворотній стороні документа штрихам натиску, наявності в штрихах натискання пишучого приладу, збігу загальних та окремих ознак у досліджуваному підписі та зразках. Однак все вищезазначене враховується за умови відсутності ознак різноманітних засобів технічної підробки.

Прикладом виконання справжнього підпису поверх іншого, що був виконаний графітним олівцем і частково видалений, слугує комплексна експертиза підпису та короткого рукописного запису прізвища та ініціалів, що також носить засвідчувальний характер. Ухвалою районного суду за цивільною справою була призначена судово-почеркознавча експертиза, на вирішення якої поставлені питання щодо встановлення справжності/несправжності підпису та короткого рукописного запису прізвища та ініціалів у договорі купівлі-продажу (відступлення) частки у статутному капіталі одного з приватних підприємств певною особою. На етапі вивчення досліджуваного документа експерт-почеркознавець звернув увагу на наявність в місці розташування досліджуваних почеркових об'єктів зайвих вдавлених штрихів, які частково були забарвлені у сірий колір. Зазначена експертиза проводилася за правилами проведення комплексних експертиз.

Експерт з технічного дослідження документів, дослідивши зазначені вище зайві штрихи, дійшов висновку, що, хоча вони (штрихи) й виконані графітним олівцем та частково видалені (підчищені), це не означає, що вони виконані з попередньою технічною підготовкою. Підставою для такого висновку слугувало те, що штрихи олівця і штрихи, виконані пастою, були розташовані із суттєвим зміщенням, мали суттєві відмінності у конфігурації і розташуванні елементів; олівцеві штрихи підчищено до того, як були виконані кульковою ручкою штрихи досліджуваного підпису та короткого рукописного запису. Тобто у

---

¹ Судебно-техническая экспертиза документов (Учебно-методическое пособие) / Выпуск 5. МЮ СССР, ВНИИСЭ. Москва, 1973. С. 92–93, 95.

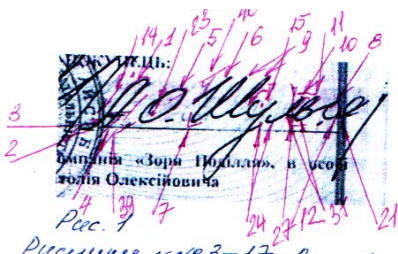

Рис. 12

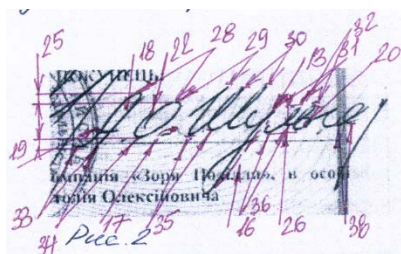

Рис. 13

Рис. 12, 13 – досліджуваний короткий рукописний запис прізвища та ініціалів з позначенням подібних окремих почеркових ознак (дослідницькі фото)¹

Наведений другий приклад свідчить про те, що встановлення справжності/несправжності підпису (в даному випадку і короткого рукописного запису), при наявності візуальних ознак виконання за допомогою технічних прийомів (додаткових зайвих штрихів) можливе лише при сукупному оцінюванні результатів обох видів досліджень (технічного та почеркознавчого: встановлення послідовності нанесення первинних та вторинних штрихів, їх співвідношення, суттєвості збіжних/розбіжних ознак).²

Достатньо цікавою з точки зору проведених досліджень є комплексна судово-почеркознавча експертиза та судово-технічна експертиза документів, що була призначена ухвалою суду, на вирішення якої поставлено ідентифікаційне завдання щодо виконання підпису від імені гр-на Х. та короткого рукописного запису прізвища з ініціалами, який разом із підписом носив зсвідчувальний характер, у договорі дарування квартири самим гр-ном Х. Матеріали надходили до експертної установи неодноразово. При цьому не надавався оригінал досліджуваного документа, але у матеріалах справи як додаток до позовної заяви та у зразках знаходилися його копії. Після чергового клопотання експерту надали оригінал договору дарування, значну кількість вільних та умовно вільних зразків підпису та почерку гр-на Х.

На першій стадії дослідження, а саме при ознайомленні з матеріалами, які надійшли для проведення судово-почеркознавчої експертизи, вивчаючи досліджуваний документ, експерт звернув увагу, що як у досліджуваному підписі, так і в досліджуваному рукописному записі прізвища з ініціалами містяться хаотичні безбуквені штрихи, які зовні різняться за відтінком з основними штрихами підпису та

¹ Архів Харківського науково-дослідного інституту ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса за 2016 рік.

² *Липовский В. В.* Почерковедческое исследование подписей, исполненных с помощью технических приемов / Киевский научно-исследовательский институт судебных экспертиз, редакционно-издательский отдел МВД УССР. Киев, 1975. С. 25.

рукописного запису. Крім того, зазначені додаткові штрихи були відсутні на копіях досліджуваного договору. Вже на першій стадії дослідження це, певною мірою, допомогло експерту-почеркознавцю висунути окрему попередню експертну версію, що зайві штрихи нанесено після виконання спірного підпису та рукописного запису, та що вони не належать до них (див. рисунки 14, 15).

Рис.14. Досліджувані підпис від імені гр-на Х. та короткий рукописний запис прізвища з ініціалами

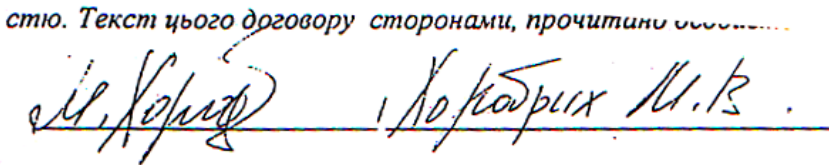

Рис. 15. Зображення в копії досліджуваного документа

В експертній практиці доволі рідко, але існують випадки дорисовки додаткових штрихів до спірних підписів або записів, вірогідно, з метою маскуванню несправжнього об'єкта, що у свою чергу ускладнює їх дослідження.

Для проведення повного та всебічного дослідження і надання обґрунтованого, об'єктивного висновку та для вирішення питань ідентифікаційного характеру, поставлених на вирішення судово-почеркознавчої експертизи, відповідно до п. 4.2 Інструкції керівництвом експертної установи організовано проведення комплексної судово-почеркознавчої експертизи та судово-технічної експертизи документів.

Перед експертом з технічного дослідження документів поставлено наступне питання: чи одним і тим же пишучим приладом виконані підписи від імені гр-на Х., рукописний запис прізвища з ініціалами та додаткові штрихи, які є на ділянках їх розташування.

Використавши методи технічного дослідження документів, експерт встановив, що підпис та рукописний запис виконані фарбувальною речовиною фіолетового кольору з синім відтінком, а додаткові штрихи, які не входять у конфігурацію підпису та рукописного запису, — пастою синього кольору з фіолетовим відтінком. Тобто

експерт дійшов висновку, що досліджувані підпис та рукописний запис виконані іншою пастою для кулькових ручок, ніж додаткові штрихи, які є на ділянках їх розташування (різними пишучими вузлами кулькової ручки) (див. рисунки 16, 17).

Рис. 16. Досліджуваний підпис від імені гр-на Х. (дослідницьке фото)

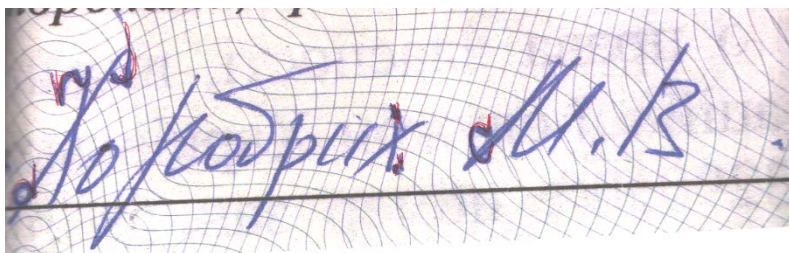

Рис. 17. Досліджуваний короткий рукописний запис (дослідницьке фото)¹

У подальшому експерт-почеркознавець провів окремі дослідження підпису та рукописного запису, виявив як збіжні, так і розбіжні загальні та окремі ознаки. Аналізуючи результати проведених досліджень, він дійшов категоричних негативних висновків за обома об'єктами.

Слід зазначити, що в наведеному випадку запорукою успішного проведення досліджень став значний обсяг різнохарактерних зразків підпису та почерку самого гр-на Х., наданий районним судом для порівняльного почеркознавчого дослідження.

Що стосується почеркознавчого дослідження додаткових зайвих штрихів, які знаходилися на ділянках розташування досліджуваних почеркових об'єктів. Оскільки технічним дослідженням встановлено, що вони не утворюють будь-яких письмових знаків та їх елементів, експерт-почеркознавець зробив категоричні висновки про непридатність зазначених штрихів для ідентифікації особи виконавця.

Висновки. Наведені доволі різні випадки комплексних почеркознавчих і технічних досліджень документів доводять наступне:

---

¹ Архів Харківського науково-дослідного інституту ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса за 2018 рік.

1) щоб уникнути експертної помилки при дослідженні підписів або записів, які мають додаткові зайві штрихи, експерт-почеркознавець повинен неухильно дотримуватися всіх етапів експертної методики дослідження підписів. Приділяти значну увагу стадії вивчення матеріалів, що надійшли для почеркознавчого дослідження, а саме ретельному вивченню досліджуваного документа;

2) при виявленні зайвих штрихів на місці розташування досліджуваного об'єкта обов'язково залучати до проведених досліджень експерта з технічного дослідження документів. Тобто проводити комплексне дослідження спірних почеркових реалізацій;

3) при підготовці експерта-почеркознавця відводити місце оволодінню базовими знаннями з технічної експертизи документів та окремими ознаками, що свідчать про можливість технічної підробки тощо.

References

- Lekanova, L. (1977). *O kompleksnom, pocherkovedcheskom i tehničeskom, issledovanii podpisov, vyipolnennykh s pomoschyu tehničeskikh priemov. 15 Vyip* [in Russian].
- Lipovskiy, V. (1968). Nekotoryie voprosy otsenki identifikatsionnykh priznakov podpisov. *Referaty dokladov i soobshcheniy Na teoreticheskom seminar 18–19 oktyabrya 1968 g.* [in Russian].
- Lipovskiy, V. (1971). *Vozmozhnosti pocherkovedcheskogo issledovaniya podpisov, ispolnennykh s pomoschyu tehničeskikh 8 Vyip* [in Russian].
- Lipovskiy, V., Drozdova, T. (1991). *Ispolzovanie metodov tehničeskogo issledovaniya dokumentov i pocherkovedeniya pri ekspertize podpisov, podvergshihся izmeneniyam. 43 Vyip* [in Russian].
- Nekotoryie voprosy kriminalisticheskogo issledovaniya podpisov* (2004). 52 Vyip [in Russian].
- Ob issledovanii podpisov, predpolozhitelno vyipolnennykh putem pererisovki «na prosvet»* (1995) 47 Vyip [in Russian].
- Instruktsiya pro priznachennya ta provedennya sudovih ekspertiz ta ekspertnih doslidjen, zatverdjena Nakazom № 53/5 vid 08.10.1998 Ministerstva yustitsii Ukraїni (zi zminami ta dopovnennyami)* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> [in Ukrainian].

Н. В. Сиротенко, В. Г. Абросимова, Л. В. Свиридова

ОСОБЕННОСТИ РЕШЕНИЯ ВОПРОСОВ КОМПЛЕКСНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ПОДПИСЕЙ

В данной статье на примерах из экспертной практики рассмотрены отдельные случаи исследования почерковых реализаций, а именно: подписей и рукописных записей фамилий и инициалов, выступающих в качестве достоверительных знаков конкретных лиц, в местах расположения которых имелись не относящиеся к ним дополнительные штрихи.

Целью данной статьи является определение в отдельных случаях необходимости комплексного почерковедческого и технического исследования документов, их последовательности, для объективного, всестороннего и полного исследования спорных почерковых объектов (подписей и кратких рукописных

записей) и предоставления обоснованного и верного заключения по поставленным перед экспертизой вопросам.

При рассмотрении поставленных задач использованы познавательные методы: описания и объективного наблюдения; методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, методы моделирования и системный метод.

Приведенными примерами из экспертной практики и представленными исследованиями, доказана важность неукоснительного соблюдения экспертами-почерковедами всех этапов и уровней экспертной методики исследования подписей (кратких рукописных записей): необходимость проведения комплексных исследований: почерковедческого и технического исследования документов, при выявлении лишних штрихов на месте расположения исследуемых почерковых объектов; обязательное овладение экспертом-почерковедом базовыми знаниями по техническому исследованию документов.

Ключевые слова: подпись, краткая рукописная запись, достоверительный знак, комплексное исследование, почерковедческое исследование, дополнительные штрихи, лишние штрихи.

N. Syrotenko, V. Abrosymova, L. Svyrydova

FEATURES OF DECISION OF QUESTIONS OF COMPLEX RESEARCH OF SIGNATURES

In this article, some examples of case study research are considered in the examples from expert practice, namely: signatures and handwritten records of surnames and initials, serving as certificates of specific persons, in the locations of which there were no additional strokes that did not belong to.

Purpose. The purpose of the article is to determine the necessity of a comprehensive handwriting and technical study of documents for objective, comprehensive and complete research and to provide a sound and correct conclusion for the questions posed before the examination.

When considering the tasks, cognitive methods were used: description and observation; methods of analysis and synthesis.

The above examples from expert practice and the presented studies prove the importance of strict observance of expert handwriting of all stages and levels of the expert method of investigation of signatures (short manuscripts); the need for complex research: handwriting and technical study of documents, in the case of identifying unnecessary strokes at the location of the studied handwriting objects; compulsory mastery of the expert-handwriter basic knowledge of technical study of documents.

Keywords: signature, test sign, complex study, additional strokes, unnecessary strokes.

Надійшла до редколегії 19.06.2019